

Sömürgecilik Sonrası Britanya Romanında İki Boyutlu Yabancılaşma Süreci

Sercan Hamza BAĞLAMA*

Özet

Britanya'da 1948 yılında alınan bir karar ile İngiliz Milletler Topluluğu üyesi ülkelerin vatandaşlarına Britanya vatandaşlığı ve Britanya'ya serbest giriş hakkı verildi. Bu, geçmişte Britanya sömürgesi olan ülkelere Britanya'ya büyük bir göç dalgasını tetikledi. Birçok renkten, ulustan, inançtan ve kökenden göçmen İkinci Dünya Savaşı sonrasında piyasanın ihtiyaçları dâhilinde 'ucuz iş gücü' olarak kullanıldı; sonrasında ise, göçmenlerin yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik sorunları konu edinen birçok edebî eser kaleme alındı. Bu noktada, bu çalışma, edebî eserlerin yazıldıkları dönemlerdeki sosyoekonomik, kültürel ve tarihsel 'gerçekliği' ve bütünselliği, dolaylı ve öznel bir şekilde de olsa, yansıttığı ve işlediği argümanından yola çıkarak, Sam Selvon, Zadie Smith ve Hanif Kureishi tarafından yazılan romanlardaki göçmen karakterleri inceleyip Marks'ın yabancılaşma kuramını yeniden yorumlamayı ve 'iki boyutlu yabancılaşma' sürecini kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, bu çalışma sömürgecilik sonrası İngiliz romanının önemli temsilcilerinden olan bu yazarların romanlarındaki göçmen karakterlerin hem sınıfsal hem de etnik kökeninden dolayı yaşamış oldukları anlamsız ve güçsüz hissetme durumunu 'iki boyutlu yabancılaşma' kavramı üzerinden rasyonalize etmeye ve karakterlerin, insanların birbirine yabancılaştığı kaotik bir ortamda, kendilerini benzer kaçış mekanizmalarıyla nasıl gerçekleştirmeye çalıştıklarını ve bu şekilde 'onlar'ın doğrularını içselleştirip 'beyaz kapitalizm'e kendi rızalarıyla nasıl eklemlendiklerini somutlaştırmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Marksist Yabancılaşma Kuramı; Post-kolonyal Teori; İki Boyutlu Yabancılaşma; Sam Selvon; Zadie Smith; Hanif Kureishi

The Process of Double Alienation in the Postcolonial British Novel

Abstract

After the legislation of the British Nationality Act of 1948, all citizens of the Commonwealth countries were granted British citizenship and rights of entry, which resulted in mass migration flows from those countries which were once part of the British Empire. Immigrants from different colours, nationalities, religious beliefs and ethnicities were employed as cheap labour power in relation to the needs of the market subsequent to the Second World War. Many literary works, consequently, fictionalised

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta:sercanhamza@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3361-6616

the realities faced by immigrants in the colonial centre. In this context, this study, arguing that literary works narrate one dimension of the total structure of an epoch and mediate and reveal socioeconomic, cultural and historical realities in an indirect and subjective way, aims to reinterpret Marx's theory of alienation and conceptualise the process of double alienation by focusing on the immigrant characters in the novels of Sam Selvon, Zadie Smith and Hanif Kureishi. In other words, this study will attempt to articulate the process of double alienation experienced by the immigrant characters both as part of the working class and as the marginalised colonial subject in the colonial centre and to unearth how they struggle to actualise themselves through similar escape mechanisms by internalising the realities of 'them' world, which interpellates them into white capitalism with their own consent.

Keywords: *Marx's Theory of Alienation; Postcolonial Theory; Double Alienation; Sam Selvon; Zadie Smith; Hanif Kureishi*

1. Giriş

Yabancılaşma kavramı Karl Marx'tan günümüze birçok farklı bilim insanı tarafından edebiyattan sosyolojiye pek çok disiplinde kullanılmıştır. Her ne kadar sınıf ve kültür kavramları birbiriyle örtüşüyor olsa da bazı kuramcılar yabancılaşma kavramını sadece sınıf temelli ele alırken, bazıları da bu kavramı, sınıfsallıktan bağımsız olarak, sadece kültürel yabancılaşma boyutunda incelemiştir. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde birçok renkten, ulustan, inançtan ve kimlikten insanın ekonomik, siyasal ve kültürel sebeplerle dünyanın 'gelişmiş' bölgelerine göç ettiği ve piyasanın ihtiyaçları çerçevesinde ucuz iş gücü olarak kullanıldığı varsayımı göz önünde bulundurulduğunda göçmenlerin yaşamış oldukları yabancılaşma sürecini yalnızca sınıf ya da kültür üzerinden okuyan analizler yetersiz kalmaktadır. Zira Londra'da işçi olarak çalışan bir Hintlinin, siyahinin ya da Pakistanlının hem sınıfsal hem de kültürel nedenlerle içinde bulunduğu yabancılaşma sürecini farklı bir şekilde tahlil etmek gerekmektedir. Bu süreci daha rasyonel bir şekilde anlayabilmek için hem sınıfsal hem de hem de kültürel öğelerin, kültürel materyalizm bağlamında, yeniden yorumlanıp kavramsallaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, bu çalışma 'iki boyutlu yabancılaşma' kavramı ile bu durumu somutlaştırmayı ve 'gelişmiş' kapitalist ülkelerdeki göçmenlerin kimliklerine, yaptıkları işe, insanî doğalarına, birbirlerine ve çevrelerindeki herkese yabancılaştığı süreci kuramsallaştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma – edebi eserlerin, öznel bir içeriğe sahip olsa da, yazıldığı döneme ait sosyokültürel, sınıfsal ve tarihsel gerçeklikleri doğrudan ya da dolaylı olarak dile getiren birer belge niteliği taşıdığı gerçeğinden yola çıkarak – sömürgecilik sonrası İngiliz edebiyatına ait sosyal gerçekçi romanlardaki olay örgüleri ve göçmen karakterler üzerinden vereceği örneklerle iki boyutlu yabancılaşma kavramını uygulanabilir ve kullanışlı hale getirmeyi hedeflemektedir.

Önerilen *iki boyutlu yabancılaşma* kavramı, Marx'ın yabancılaşma kuramının kültürlerin melezleştiği ve dil, din, ırk, cinsiyet ve renk ayrımı yapılmaksızın herkesin

ve her şeyin sermaye düzenine eklemeli olduğu postmodern dönemdeki olayların analizi için kullanılmayacağı anlamına gelmemelidir. Aksine, küreselleşen ve çok kültürleşen dünyada, özellikle de Batı’da, büyük bir çoğunluğu işçi sınıfı olarak sınıflandırabilecek göçmenlerin yaşadığı kültürel yabancılaşma sürecinin Marksist yabancılaşma kuramının temel argümanları çerçevesinde – özel mülkiyet, emek-sermaye çelişkisi, insan doğası ve emek ve iş bölümü gibi – ele alınması gerektiği savı dile getirilmektedir.

2. Marx, Yabancılaşma ve Kaçış Mekanizması

Marx’ın yabancılaşma kuramı insanın insanî doğasındaki birtakım özelliklerin tatmininin kapitalist üretim koşullarında olası olmadığı ve insanın bu yüzden yabancılaşma sürecini yaşadığı savı üzerine kuruludur. Yabancılaşma sürecinin önüne geçilebilmesi için bireye insanî doğasında var olan özellikleri gerçekleştirebileceği uygun bir ortamın/düzenin sağlanması gereklidir. Bu noktada, Marx insan doğası ile ilgili iki temel kavramdan bahsetmektedir: doğal varlık ve türsel varlık (Marx 2013: 78-79). Yemek, içmek, barınmak ve üremek gibi doğal işlevler, insanın *doğal* varlığındaki temel özellikleri oluşturur. Bunlar, insanın yaşama tutunması için gerekli olan dürtüler, eylemler ve fiziksel ihtiyaçlar bütünüdür. İnsanın bilinçli bir tür oluşu onu yaşayan diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerin başında gelir ve bu bilinç ile emek vererek üretmesi ve kendi gerçekliğinin farkına varması ise insanın *türsel* varlığının temelini oluşturur (Marx, 2013: 82). İnsanın birilerinin boyunduruğu altında olmaksızın serbest, kendiliğinden, gönüllü ve bilinçli etkinliklerle üretip kendini gerçekleştirmesi (self-actualisation) ve türsel varlığındaki insanî dürtüleri doyurması oldukça önemlidir. İşçi-işveren ikilemi üzerinden örnek verilecek olunursa, para egemen düzende – kapitalist üretim biçiminde – üretim araçlarına sahip sınıfın boyunduruğu altında ve piyasanın ihtiyaçları çerçevesinde yapılan üretim, emekçinin kendi emek gücüyle ürettiği objelerde kendini zihinsel ve fiziksel anlamda özgür, esnek ve yaratıcı bir şekilde ifade etmesinin önüne geçtiği için emekçinin yabancılaşma sürecini yaşamasına neden olur (Bağlama 2018: 51). Başka bir deyişle, endüstriyel toplumda insanın insanî doğasındaki gereksinimleri tatmin edememesi ve zihinsel, fiziksel, ekonomik ve sosyal durumunun burjuvazinin ihtiyaçları bağlamında yerle bir edilmesi onu emeğine yabancılaştırır, parçası olmadığı bir sürecin ögesi haline getirir ve sonuçta, köleleştirir.

Marx, insan doğası üzerine temellendirdiği yabancılaşma kuramını, *1844 El Yazmaları* (2013) isimli eserinde, dört düzeyde ele alır. Bunlardan ilki, insanın kendi emeğinin ürününe ve dolayısıyla emeğine yabancılaştığı süreçtir. Buna göre, işçi, kendi emeğiyle ürettiği ürünler üstünde hak iddia edemez; çünkü işçinin insanî doğasına uygun olmayan koşullarda üretime, dolayısıyla ürüne kattığı emek payına, Marx’ın deyişiyle artı-değere, kapitalist el koyar ve kendi ürettiği ürüne sahip olamayan veya kolayca ulaşamayan işçi, kendi emeğinin ürünlerine yabancılaşır. Örneğin, inşaat işçisinin kendi emeğinin de katılımıyla inşa edilen “rezidans” dairelerden birine veya lüks otomobil fabrikasında çalışan işçinin kendi emeğinin katkısıyla üretilen otomobillere sahip olma olanağı söz konusu değildir. Marx’ın (2013: 76) deyişiyle:

“Emeğinin ürünü, kendisi değildir. Onun için bu ürün ne kadar büyükse, kendisi o kadar küçüktür. İşçinin kendi ürününden dışlaştırılması, sadece emeğinin bir nesne, dışsal bir varoluş olduğu anlamına gelmez, onun dışında bağımsız, ondan başka bir şey olarak var olduğu, karşısına dikilen bağımsız bir güç olduğu anlamına da gelir; yani işçinin nesneye aktardığı hayat, yabancı ve düşman bir şey olarak kendi karşısına çıkmaktadır.”

Hayatta kalmak için çalışmak ve dolayısıyla üretmek zorunda olan işçi, verili üretim biçiminin kendisine dayattığı koşullarda çalışmak zorunda olduğu gerçeğini kabul eder ve kendi emeğiyle üretilen ürünler üzerine kurulu sistemin çarklarını, istemese de, döndürmeye devam eder. Başka bir deyişle, işçinin ürettiği ürünler, birinin boyunduruğu altında olmaksızın var ettiği ve kişiliğinin ve yaratıcı yeteneğinin dışsallaştığı ürünler değildir artık; çünkü ona hangi ürünü hangi formatta ve hangi koşullarda üretmesi gerektiği dayatılır. Bu noktada, işçinin üretken emeğiyle ortaya çıkan nesnelere işçiye hükmetmeye (the displaced relation) başlar. Hayatını idame ettirmek için ürettiği ürünleri piyasadaki fiyatlarını ödeyerek satın almak durumunda kalan işçi, kendi emeğiyle üretilmiş ürüne ulaşmak için daha çok çalışmak zorunda kalır. Bu da onu hem para egemen düzene daha bağımlı hale getirip yoksullaştırır, hem de kendi emeğinden uzaklaştırarak kendi yarattığı nesnenin kölesi haline getirir. Marx’ın (2000: 75) deyişiyle: “Nesneye sahip olmak öylesine bir yabancılaşma olmuştur ki işçi ne kadar fazla nesne üretirse o kadar azına sahip olabilir ve kendi ürününün, sermayenin egemenliği altına o kadar girer” (Marx 2013: 75).

Marx’ın yabancılaşma kuramının ikinci aşaması işçinin çalışma sürecine yabancılaşmasıyla ilgilidir. Çalışma koşulları, çalışma saatleri, kaç adet üretim yapacağı ve nerede nasıl çalışacağı gibi konularda herhangi bir yetki sahibi olmayan işçi üretim ediniş sürecine yabancılaşır (Ollman 1971: 138-140). İşle ilgili unsurların tamamı işveren tarafından belirlendiği için işçi türsel varlığının temelini oluşturan özellikleri – yaratıcı özelliklerini kullanarak özgürce üretim yapmak ve ürettiği nesnelere kendini bulmak gibi – gerçekleştirmez; çünkü iş başkasına aittir ve bu tür bir üretici etkinlik işçinin dışındadır. Dolayısıyla, başkasının boyunduruğu altında çalışan işçi kendini verimsiz, anlamsız, etkisiz, yetersiz, değersiz ve güçsüz hisseder ve insanî işlevlerini yerine getiremez:

“Onun için çalışırken kendini olumlamaz, yoksar (inkâr eder) , mutlu değil mutsuzdur; fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştirmez, bedenini harcar ve zihnini yok eder. Onun için işçi ancak çalışma dışında kendine gelir ve çalışırken kendisinin dışındadır. Çalışmadığı zaman kendindedir, çalışırken kendinde değildir. Onun için çalışması gönüllü değil, zorlamadır; zorla çalıştırılır. Dolayısıyla bir gerekseminin doyurulması değildir; sadece, çalışmanın dışındaki bazı gereksemeleri doyurmak için bir araçtır.” (Marx 2013: 78).

İşçi, beslenmek, içmek, üremek gibi doğal varlığındaki bazı işlevleri gerçekleştirebilirken, kendine ait olmayan ve dışlanmış bir etkinlik olarak gördüğü/hissettiği çalışma süresi içerisinde insanî doğasındaki işlevlere yabancılaşır ve sadece

fiziksel bir özne olarak yaşama tutunmaya çalışır. Bu süreç, Marx'ın kuramında, yabancılaşmanın üçüncü aşamasını oluşturur. Ayrıntılandırılacak olunursa, kapitalist üretim biçimin ana unsurları olan iş bölümü ve özgür olmayan bir etkinlik biçimi olarak zoraki iş, bilinçli ve özgür üretimini engelleyerek işçinin ürettiği nesnelere kendini bulmasının önüne geçer. İşçi, üretim sürecinde canlı olmayan bir mekanizmanın uzantısı durumunda olduğu için, makinelere bağımlı hale gelir. Böylece, aslında doğası, üretmek için el aletlerini kullanıp üretim sürecine hükmetmek olan işçiye, bir bakıma, makineler hükmetmeye başlar. Bu durum, işçiyi türsel nesneliliğinden koparır ve kendi bedenine, dışsal gerçekliğine ve doğasına yabancılaştırır;

“[E]meğin amacı, insanın türsel hayatının nesnelleştirilmesidir: çünkü kendini yalnızca bilinçte olduğu gibi ussal biçimde değil, aynı zamanda gerçeklikte, etkin olarak bir kere daha yaratır ve böylece kendi yarattığı bir dünyada kendini seyredebilir. Bu yüzden, insandan kendi üretiminin nesnesi koparılıp alındığında, yabancılaşmış emek insanı kendi türsel hayatından, kendi gerçek türsel nesneliliğinden koparıp almış olur ve ... [onu] insanca varlığın[a] yabancılaştır[ır].” (Marx 2013: 82)

Emek ürününe, çalışma sürecine ve insanî doğasına yabancılaşan işçi öteki insanlara da yabancılaşmaya başlar. Satın alıp tükettiği nesnelere değer kadar değer gören ve önemli hisseden işçi (meta fetişizmi süreci), etrafındakileri birey ya da arkadaş olarak görmez. Etrafındakileri üst ya da ast, önemli ya da önemsiz, güçlü ya da güçsüz gibi ikilemler üzerinden görmeye başlayan işçinin öteki insanlarla olan ilişkisi metalaşır (Fischer 1996: 63). İşçi, para egemen düzenin mantıksal dizgelerinin ve metalaşan ilişkilerin bir sonucu olarak sadece kendi çıkarını gözetmeye başlar ve diğer insanları kendi çıkarlarını tehdit etme potansiyeline sahip yabancı bir güç olarak algılar. İnsani doğasıyla karşı karşıya gelen işçinin öteki insanlarla karşı karşıya gelmesi olağan bir durum olarak görülebilir. Marx'ın deyimiyle: *“İnsanın işiyle, emeğinin ürünüyle ve kendisiyle ilişkisi için geçerli olan, insanın öbür insanla öbür insanın emeği ve emeğinin nesnesi için de geçerlidir”* (2013: 83).

Marx, yabancılaştırma kuramını örneklendirirken, o günün koşulları gereği, işçi gerçeği üzerine odaklanır. Ancak, yirminci yüzyılın ikinci yarısında kapitalizmin yapısal evrimi/değişimi sonucu işçi sınıfı olarak sınıflandırılacak kişi sayısının hızla azaldığı ve dolayısıyla Marx'ın işçi-işveren dikotomisi üzerinden rasyonalize ettiği sınıf temelli argümanların postmodern dönemde geçerli olamayacağı iddia edilmektedir (Aronson 1995: 43-48). Bu argüman, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi Asya ülkelerinde sayıları milyarları bulan işçiler göz önünde bulundurulduğunda, her şeyden önce, Avrupa merkezli bir yaklaşımdır. Ayrıca, postmodern kapitalist dönemde neredeyse bütün sektörlerin bir bakıma endüstriyel olduğu (Braverman 1974: 231) ve beyaz yakalılar olarak kategorize edilenlerin aslında proleterleştiği (Bağlama 2018: 38) önermesi göz önünde bulundurulduğunda Marx'ın yabancılaşma kuramının günümüz olayları için hâlâ uygulanabilir olduğunu belirtmek mümkündür.

Lisede çalışan bir öğretmen, inşaatta çalışan bir mühendis, büroda çalışan bir

sekreter, markette çalışan bir kasiyer ya da hastanede çalışan bir doktor Marx'ın işçi üzerinden örneklendirdiği duruma benzer bir süreçle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, bir öğretmenin nerede ve hangi saat aralığında çalışacağı veya hangi konuyu ne zaman anlatacağı 'başka' biri tarafından belirlenir. Özgür, esnek ve yaratıcı bir şekilde çalışıp türsel varlığında özellikleri gerçekleştiremeyen, defalarca müfredattaki benzer konuları anlatan ve bir süre sonra yaptığı işte mekanikleşen öğretmen emek ürününe (öğrenci), iş sürecine (öğretim), kendi doğasına ve öteki insanlara yabancılaşır. Örneğin; inşaat projeleri yapan bir mühendisin yapılmasına katkı sunduğu apartman dairelerinden birine (emek ürünü) doğrudan sahip olması, istisnai durumlar haricinde, pek de mümkün değildir. O inşaat mühendisinin saat kaçta ofise geleceği ve başkası adına ne tür projeler yapacağı (iş süreci) yine isteğinin dışında gelişen bir durumdur. Başkası adına yaptığı zoraki işten zevk alamayan ve emek ürününe kendini özgür bir şekilde ifade edemeyen mühendis, dolayısıyla, önce insanî doğasına, sonra da öteki insanlara yabancılaşır.

Türsel varlığındaki özellikleri doyuramayan ve çevresindeki herkese yabancılaşan insan önemli hissetmek ve daha çok kabul görmek için *daha fazla* tüketir. Zira para egemen düzende insanın insana verdiği değer insanın sahip olduğu metaların değeriyle doğru orantılıdır. Asgari ücretle çalışan bir işçinin en pahalı telefonu almak istemesi veya her defasında daha lüks bir araba almak isteyen bir akademisyenin durumu bu teorik çerçevede tahlil edilebilir. Bu noktada, insanın para egemen düzenin iyi, doğru ve lüks olarak dayattığı metalar üzerinden türsel varlığındaki özellikleri, yanılısama da olsa, doyurmaya ve kendini gerçekleştirmeye çalışması bir tür *kaçış mekanizması* olarak görülebilir.

Kaçış mekanizması argümanını Marx'ın din eleştirisi üzerine temellendirmek mümkündür. Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* isimli yapıtında burjuva sınıfının dini manipüle ederek kendi düzenini dini birtakım argümanlar üzerinden meşrulaştırdığından ve bu yüzden dinin burjuva sınıfı için oldukça işlevsel olduğundan bahseder. Marx'a göre, din, yoksulların yaşamlarındaki olumsuzluklardan kaçıp para egemen düzene sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda entegre olmak ve kendilerini daha mutlu hissetmek için kullandığı bir araçtır. Bu önerme göz önünde bulundurulduğunda, para egemen düzenin yarattığı koşullarda yaptığı işine, insanî doğasına ve çevresindeki herkese yabancılaşan insan mutlu hissedecek ve içinde bulunduğu kısır döngüden uzaklaşabilecek için kaçış mekanizmalarına başvurma eğilimindedir. Bu durum insanın para egemen düzende kendini yanılısamalar üzerinden gerçekleştirmelerini sağlar.

Edebi eserler yazıldığı dönemdeki sosyoekonomik, kültürel ve tarihsel gerçekliği ve bütünselliği, dolaylı ve öznal bir şekilde de olsa, yansıtır ve kurgusallaştırır. Çağdaş İngiliz edebiyatında İngiliz işçi sınıfını konu edinen romanların karakterlerini ve olay örgülerini eleştirel bir açıdan analiz etmek bu eserlerin yazıldıkları dönem ile ilgili, birçok sosyal, kültürel ve ekonomik veriye ulaşmamızı olası kılar. Bu noktada, kaçış mekanizması savını örneklendirmek için Alan Sillitoe'nun 1958 yılında basılan ve dönemin İngiliz işçi sınıfının sosyo-tarihsel gerçeğinin kurgusal bir temsilcisi olarak da görülebilecek Arthur Seaton karakterinin kültürel ve politik eğilimlerine odaklanan *Saturday Night and Sunday Morning* isimli romanı bir örnek olarak ele alınabilir.

Arthur 1950'lerin İngiltere'sinde bir bisiklet fabrikasında torna tezgâhı operatörü olarak çalışır. Fabrikada makine aksamının bir parçası gibi hissedilen, çalışmak zorunda kaldığı işte kendisini zihinsel ve fiziksel olarak gerçekleştiremeyen ve çevresindeki hemen hemen herkese yabancılaşan Arthur işyerindeki monoton, mekanik ve rutin çalışma koşullarından uzaklaşmak için farklı kaçış mekanizmalarına başvurur. Bu, çoğu zaman bilinçli bir tercih değildir, aksine anlık dürtülerin bir sonucudur. Aşırı alkol tüketme, evli kadınlarla beraber olma ve doğada huzur bulmaya çalışma gibi durumlar Arthur'un çalışma ortamındaki ve günlük yaşamındaki olumsuzlukları sıfırlamak için kullandığı kaçış mekanizmalarından bazılarıdır.

Örnek verilecek olunursa, hafta sonları durmaksızın içki içip sarhoş olmak, Arthur için haftanın monotonluğundan ve yaşamındaki tüm sorumluluklardan kurtulmak için bir fırsat değeri taşımaktadır. Farklı kadınlarla duygusallıktan uzak ve mekanik bir şekilde cinsel ilişkiye girmek Arthur'un fabrikada yaşadığı 'emaskülasyon' sürecini tersine çevirip geleneksel anlamda erkekliğini yeniden diriltme/üretme içgüdüğü olarak düşünülebilir; zira içinde bulunduğu hiçlik durumunu birlikte olduğu kadınların bedeni ve zihni üzerinde hâkimiyet kurarak savuşturma eğilimindedir. Endüstriyel kapitalizmin merkezinden – şehir yaşamından – kaçıp doğada huzur bulmak diğer bir kaçış mekanizmasıdır. Balık tutma bölümünde Arthur kendi olta iğnesini yapar ve balığın oltasına takılmasını bekler. Birinin boyunduruğu altında olmaksızın bilinçli ve yaratıcı bir şekilde ihtiyacı olanı istediği şartlarda üretip doğayla bütünleşen ve kendini fiziksel ve zihinsel anlamda gerçekleştiren Arthur kendi egemenlik alanında mutlu olur ve huzur bulur. Arthur'un, belki de farkında olmayarak, başvurduğu bu kaçış mekanizmaları onun para egemen düzene yönelik yön­süz öfkelerini absorbe ederek onu düzene eklemeler ve düzenin sosyal, kültürel, ideolojik ve ekonomik kodlarının rıza yoluyla düzenin mağduru tarafından içselleştirilip yeniden üretilmesini sağlar. Düzenin mağduru – bahsi geçen roman bağlamında Arthur karakteri – insanın insana yabancılaşmasının bir sonucu olan kolektif tavırdan uzak benmerkezci cılız tepkileri düzenin çizdiği sınırlar içerisinde ve düzenin temel işleyişini bu nedenle tehlikeye sokmaz.

3. İki Boyutlu Yabancılaşma

'Beyaz' bir İngiliz işçi olan Arthur'un yaşadığı yabancılaşma süreci ve içinde bulunduğu anlamsızlık durumunu kompanse etmek için başvurduğu kaçış mekanizmaları sınıf temelli yabancılaşma kuramı çerçevesinde anlamlandırılabilir. Ancak, geçmişte Britanya sömürgesi olan ülkelerden Britanya'ya göç eden ve Britanya'da ucuz iş gücü olarak kullanılan birçok farklı renkten, ulustan, inançtan ve kökenden göçmeni konu edinen sömürgecilik sonrası İngiliz edebiyatındaki göçmen karakterlerin *hem sınıfsal hem de kimliksel* anlamda yaşamış oldukları yabancılaşma durumunun da kavramsallaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, sömürgecilik sonrası İngiliz edebiyatındaki göçmen karakterlerin sınıfsal ve kimliksel anlamda yaşamış oldukları yabancılaşma süreci **iki boyutlu yabancılaşma** kavramı ile rasyonalize edilebilir. İki boyutlu yabancılaşma kavramı Marx'ın yabancılaşma kuramı kapsamında

insan doğası ile ilgili savları ve dolaylı olarak kuramsallaştırdığı ‘kaçış mekanizması’ argümanı üzerine temellendirilebilir. Emek ürününe, çalışma sürecine, insanî doğasına ve öteki insanlara yabancılaşan göçmen karakterler aynı zamanda oryantalist diskurun ötekileştirdiği ve marjinalize ettiği öz kültürlerine de yabancılaşırlar.

Detaylandırılacak olunursa, Zadie Smith’in *White Teeth*, Hanif Kureishi’nin *The Buddha of Suburbia* ve Sam Selvon’un *The Lonely Londoners* isimli romanlarında göçmen karakterler, içinde buldukları yabancılaşma sürecinden ve hiçlik duygusundan kurtulabilmek ve toplum tarafından kabul görebilmek adına, ‘beyaz’ İngiliz işçi sınıfının parçası olan karakterlerle – Arthur örneğinde olduğu gibi – benzer içsel ve dışsal kaçış mekanizmalarına başvururlar. Ancak ‘beyaz’ işçi sınıfının aksine göreceli olarak daha kötü koşullarda ucuz iş gücü olarak çalıştırılan göçmen karakterler görünür olmak ve değerli hissetmek için *ilk olarak* politik varlığını (political existence) meşrulaştırmak durumundadırlar.

Bu noktada, göçmen karakterler sömürgeci güç merkezi (the coloniser) tarafından söylemsel düzeyde inşa edilen kültürel, sosyal ve kimliksel kodifikasyonları, iyi ve kabul edilebilir göçmen olabilmek adına, içselleştirip uygularlar. Bunun karşılığında ise türsel varlığını oluşturan özellikleri, bilinçli bir tercih olmasa da, farklı kaçış mekanizmalarıyla gerçekleştirmeye çalışırlar. Örneğin; ‘beyaz’ ve İngiliz olan emekçi karakterler sınıfsallıktan kaynaklı yabancılaşma sürecini tersine çevirebilmek adına genellikle aşırı alkol tüketirler, önüne gelen kadınla *mekanik* bir şekilde birlikte olurlar veya huzuru ve mutluluğu meta ediniminde bulurlar. İşçi sınıfının parçası olan göçmen karakterler de ‘beyaz’ İngiliz işçi sınıfının parçası olan karakterlerinkine benzer kaçış mekanizmalarına başvururlar. Ancak onlardan farklı olarak, Kraliçe’nin İngilizcesini (the Queen’s English) konuşarak, İngiliz sofra adabına bire bir uyarak, İngilizler gibi yaşamaya çalışarak, her gece farklı bir İngiliz kadınla mekanik bir şekilde birlikte olarak veya İngiliz ordusunda askerlik yaparken yaptıkları kahramanlıkları anlatarak da sınıfsal ve kültürel/kimliksel anlamda yaşamış oldukları iki boyutlu yabancılaşma sürecini ortadan kaldırmaya çabalarlar.

Çalışmanın bu kısmında, iki boyutlu yabancılaşmaya dair kavramsal önerme, örnek verilen üç romandaki göçmen karakterlerin yaşadıkları iki boyutlu yabancılaşma sürecinin *kısaca* incelenmesiyle, teorik anlamda desteklenmeye çalışılacaktır.

3.1. *The Lonely Londoners* ve İki Boyutlu Yabancılaşma

II. Dünya Savaşı’nın ardından Batı Hint Adaları’ndan (West Indies) Britanya’ya göç eden birinci kuşak yazarlardan¹ Trinidad doğumlu Sam Selvon’un en önemli eserlerinden biri olan ve ilk kez 1956 yılında basılan *The Lonely Londoners*, ‘siyahi’² göçmenlerin

---

1- George Lamming, Derek Walcott, E. K. Brathwaite, V. S. Naipaul ve Andrew Salkey gibi yazarlar da bu kuşakta yer almaktadır.

2- Buradaki ‘siyahi’ ifadesi kolonyal güç merkezinin marjinalleştirdiği, ötekileştirdiği ve demonize ettiği tüm grupları – siyahiler, Müslümanlar, Hintliler vs. gibi – kapsamaktadır (Procter 2000, 5-6).

– Windrush kuşağı – Londra’da yaşadığı yoksulluğu, sefaleti, duygusal çöküntüyü ve travma sürecini kurgusallaştırır. Selvon, insanî olmayan koşullarda ucuz iş gücü olarak çalıştırılan ‘siyahi’ göçmen karakterlerin Londra’da hayata tutunma sürecini nükteli bir dil kullanarak sade ve akıcı bir şekilde okuyucularına aktarır. Romandaki ‘siyahi’ işçi sınıfından karakterlerin birbirinden farklı öyküleri iki boyutlu yabancılaşma kavramının temel argümanlarını destekler niteliktedir. Londra’ya göç ettikten sonra herkesin bir şekilde yoğun/meşgul olduğu, herkesin sürekli çalıştığı ve insanların birbirine yabancılaştığı bir topluma uyum sağlamak durumunda kalan göçmen karakterler bir süre sonra anlamsızlık, güçsüzlük ve sosyal izolasyon formunda kültürel ve sınıfsal yabancılaşma sürecini yaşarlar. Ait olamama ve bir başınlık hissi, marjinal ve öteki olma durumu ve yaptığı işte kendini gerçekleştirememeye romandaki göçmen karakterleri hem topluma hem de birbirine yabancılaştırır.

Göçmen karakterler, insanî ve sosyal ilişkilerin metalaştığı bir toplumda var olabilmek adına farklı kaçış mekanizmalarını kullanırlar. Bu, yanılısamadır ve tabii ki bilinçli bir tercih olarak görülmemelidir; çünkü kolonyal merkezde güçlü olan tarafından ‘iyi’ ve ‘doğru’ olarak inşa edilen değerler ve normlar üzerinden işlemektedir. Bu noktada meta fetişizmi/nesneleştirme bu kaçış mekanizmalarından biri olarak görülebilir. İşçi sınıfının parçası olan karakterler kolonyal merkezdeki iki boyutlu yabancılaşma sürecinin olumsuz etkilerinden kurtulabilmek ve türsel varlığındaki özellikleri tatmin edebilmek adına nesnelere ve metalar aracılığıyla kendini gerçekleştirmeye çalışır. Örneğin, Galahad, bodrum katında oldukça pis kokan ufak bir dairede yaşamasına rağmen, iş bulduktan sonra parasını savurganca harcamaya başlar. “İyi”³ (73), “kaliteli” (75) ve “son moda” (75) kıyafetler giyer. Fransız şarabı içip (81) garsonlardan “en iyi” (81) yiyecekleri getirmesini ister. Cebinde parası olduğu için “kral gibi” (75) yürür ve dünyada olup bitenle ilgili kaygılanmayı bırakır. “Önemli” ve “büyük” (71) hissedebilmek adına, arkadaşlarıyla her konuşmasında farklı mekân isimleri kullanmaya başlar. Zira “Oxford Caddesi’ndeğim” (71) demeyi sıradan bir caddede olmaya göre çok daha prestijli görmektedir. Kendisini kolonyal merkezin hegemonik diskurunun imgesel değerleriyle özdeşleştiren Galahad aslında bir sığınak bulma arayışındadır. Bu, paranın ve metanın gücü, önemi ve sosyal statüyü belirlediği kolonyal metropol kültüründe (Msiska 2009: 18) gerçeği maskeleyen hayali bir mutluluk işlevi görmektedir.

The Lonely Londoners’ta ‘beyaz’ kadın karakterlerin tasviri, egemen eril ve ırkçı diskuru yeniden üretir. ‘Siyahi’ işçi sınıfının parçası olan göçmen erkek karakterler ‘beyaz’ kadınlar için “kuş”, “şey”, “sayı”, “deri parçası” gibi ifadeleri kullanırlar. İki boyutlu yabancılaşma sürecinin bir sonucu olan öfke, umutsuzluk, izolasyon, degradasyon ve aşağılanma durumunun üstesinden gelebilmek için göçmen erkek karakterler ‘beyaz’ kadınların cinsel fethi ile erkekliklerini yeniden diriltmeyi ve ‘beyaz’ kadınların bedenleri üzerinde egemenlik kurup gündelik yaşamındaki emaskülasyon sürecini savuşturmaya çalışırlar. Romanda, Moses’ın beraber olduğu kadınların listesini tuttuğu bir defteri vardır ve Moses beraber olduğu ‘beyaz’ kadınlarla arkadaşlarına hava atmaktan “gurur” (25)

3- Bu makalede çeviriler, aksi belirtilmedikçe, yazara aittir.

duymaktadır. Cap ‘beyaz’ kadınları baştan çıkartır ve çalışmamasına rağmen, onlardan aldığı paralarla lüks yaşamını sürdürür. ‘Beyaz’ kadınları ‘taze et’ olarak nesneleştiren ve Avrupa kültürünün cisimleşmiş hali olarak gördüğü Avrupalı kadınlarla birlikte olarak kendisini onaylanmış ve anlamlı hisseden Cap, beraber olduğu kadınları kendine bağımlı hale getirerek kolonyal dönemde üstün ırk/aşağı ırk ikilemi üzerinden inşa edilen kolonyal miti yapısöküme uğrattığını ve sembolik bir zafer kazandığını düşünür (Dawson 2007: 38). Ancak Cap, bir bakıma, ‘siyahi’ erkeklerin cinsel güç ve potansiyelle ilişkilendirildiği ve dolayısıyla cinsel obje boyutuna indirildiği oryantalist diskurun basmakalıp genellemelerini, farkında olmaksızın, meşrulaştırır.

Hiyerarşik güç ilişkilerinin sürdürülmesi ve söylemsel anlamda ‘doğru’ olanın inşa edilmesi noktasında dil oldukça önemli bir işleve sahiptir. Oryantalist diskurun ‘doğru’ olarak lanse ettiği dillerden biri olan İngilizcenin ‘düzgün’ kullanımı kolonyal dönemde kolonyal öznelerle sistematik olarak empoze edilmiştir. Dolayısıyla eski sömürgelerden Britanya’ya göç eden karakterler İngilizceyi ‘düzgün’ konuştuğu ölçüde medeni olacağı ve ‘beyaz’ toplum tarafından kabul göreceği varsayımı üzerinden hareket etmektedirler. Britanya toplumundaki sınıfsallık ile ‘düzgün’ İngilizce kullanımı arasındaki ilişki de göz önünde bulundurulduğunda *The Lonely Londoners*’taki göçmen karakterlerin İngilizce üzerinde egemenlik kurma arzuları da bir başka dışsal kaçış mekanizması olarak değerlendirilebilir. İki boyutlu yabancılaşma sürecini bertaraf etmek, itibar ve saygınlık kazanmak ve entelektüel anlamda inandırıcı olabilmek için göçmen karakterler ‘beyaz’ toplumla olan ilişkilerini ‘düzgün’ İngilizce kullanarak sağlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin; orta sınıf üyesi sayılabilecek Harris, ‘düzgün’ İngilizce konuşarak kendisini daha ‘beyaz’ ve medeni hissederken işçi sınıfı olarak kategorize edilebilecek diğer göçmen karakterler ‘düzgün’ bir İngilizce kullanmaya çalışmalarına rağmen yine de hem ‘beyaz’ toplum hem de Harris tarafından ötekileştirilmektedirler. Bu yüzden, Harris ‘beyaz’ toplum tarafından kabul edilirken işçi sınıfının parçası olan diğer göçmen karakterler ‘beyaz’ toplum için hâlâ marjinaldir. Bu noktada, göçmen karakterler yurtsuzluğun, mülksüzlüğün, ‘siyahi’ işçi sınıfı kimliğinin ve dolayısıyla iki boyutlu yabancılaşmanın melankolik belirtilerinden kaçıp kendilerini ‘düzgün’ İngilizce konuşabilen orta sınıf bireyler olarak gerçekleştirme çabası içerisinde olduklarıdır.

3.2. *White Teeth* ve İki Boyutlu Yabancılaşma⁴

Zadie Smith’in önemli edebi eserlerinden biri olan *White Teeth* (2000) köktendincilik, kuşaklar arası çatışma, etnik farklılıklar ve Britanyalılık gibi konuları ele alır ve birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin yaşamış olduğu travma üzerine odaklanır. *White Teeth*’te Samad Iqbal ve iki oğlu kendilerini etnik, sosyal, tarihsel, kültürel ve ekonomik anlamda öteki ve dışlanmış hisseder. Karar verme mekanizmasının ve ana toplumun parçası olamayan ve rekabetin/güvensizliğin olduğu bir toplumda kendilerini *sınıfsal anlamda*

4- Benzer içerikteki bir çalışmam “Zadie Smith’s *White Teeth*: The Interpellation of the Colonial Subject in Multicultural Britain” başlığıyla *Journal of Language, Literature and Culture* isimli derginin 2019 yılında basılan 66. cildinin 2. sayısında yayınlanmıştır.

güçsüz ve kültürel anlamda önemsiz hisseden işçi sınıfı göçmen karakterler, *The Lonely Londoners*'ta olduğu gibi, iki boyutlu yabancılaşma sürecini yaşar. Bu durumu bertaraf edebilmek için de üretim ilişkilerini sosyokültürel ve politik anlamda yeniden üreten bir kısır döngünün parçası olarak görülebilecek kaçış mekanizmalarına başvururlar.

Samad Iqbal restoranda garson olarak çalışan II. Dünya Savaşı gazisi Bengalli bir Müslümandır. Etnik, kültürel ve dini kimliğine bağlı olduğunu belirtmesine rağmen her defasında kendisini gururla Britanya İmparatorluğu ile özdeşleştirir. Samad, önemli hissedip 'beyaz' toplumda daha görünür olabilmek adına aslında kendisine ait olmayan bir ülkeyi, Britanya'yı, savunur ve bu ülke için savaşmış tarih kitaplarında kahraman olarak bahsedilmenin hayalini kurar. Samad, Britanya ordusunda görev yaparken üniformasının verdiği güçten haz alır ve 'beyaz' bir Britanyalı askere ne yapması gerektiğini emrederek kendini güçlü ve "erkeksi" (93) hisseder. Kaçış mekanizması olarak da değerlendirilebilecek bu durum, Samad'ın Britanya İmparatorluğu'nun söylemsel düzlemde inşa etmiş olduğu 'eşitlik mitosunu' içselleştirdiğinin göstergesidir. Romanda Samad'ın 'beyaz' bir Britanyalı askere emirler yağdırdığı bölüm ise Robinson Crusoe'daki efendi-köle ilişkisindeki güç dengelerini hatırlatır ve Oksidental epistemde (Occidental episteme) sistematik olarak ezilen/dışlanan olarak kodlanan Doğulu imajının tersyüz edilmesi olarak yorumlanabilir. Ancak bu durum özünde para egemen düzenin ve 'beyaz' kapitalizmin hegemonik söylemini yeniden üretir ve meşru hale getirir.

Romanda Samad Hint Ayaklanmasının liderinin büyük büyük dedesi Mangal Pande olduğu ve Pande olmasaydı Gandhi'nin de olamayacağını savını sıkça dile getirir ve bununla övünür. Bu, tarihi olaylarla ilgili somut gerçeklere ulaşmanın neredeyse olanaksız olduğunu gösteren ve dolayısıyla postkolonyal tarihyazımının anlatılarının altını oyan bir durum olarak görülebilir. Ancak Samad'ın tutumu ilerici ya da anti-kolonyal bir tutum değildir. Zira Samad yeni bir ülkede "hiç kimse" (99) ve "hiçbir şey" (506) olma hissinden ve sınıfsal ve kültürel anlamda yaşadığı yabancılaşma sürecinden kendisini güçlü olanla özdeşleştirerek kurtulmak amacındadır. Örneğin, Samad arkadaşından büyük büyük dedesi portresini restoranına asmasını ister. Burada Samad, argümanlarının meşruluğunun birer göstergesi olan ikonik simgelerle otonom bir alan yaratıp, orada türsel varlığının temelini oluşturan özellikleri yanılısamar aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedefler. Bu da romandaki bir diğer dışsal kaçış mekanizmadır ve Samad'ı kolonyal merkezdeki para egemen düzene daha da eklemlendirir.

The Lonely Londoners'da olduğu gibi *White Teeth*'te de İngilizcenin 'düzgün' kullanımı 'siyahi' işçi sınıfının parçası olan karakter için oldukça önemlidir. Romanda Samad kültürel kimliğine radikal bir şekilde sahip çıktığını belirtse de, ironik bir şekilde, Kraliçe'nin İngilizcesini konuşur ve hatta İngilizceyi 'düzgün' konuş(a)mayan herkesi aşağılar. Samad'ın 'düzgün' İngilizce konuşulmasıyla ilgili patolojik takıntısı yine 'beyaz' toplum tarafından tanınma ve onaylanma isteğiyle açıklanabilir. Samad'ın oğlu Magid, Kraliçe'nin İngilizcesini bir İngilizden daha iyi konuşur ve bu durum Magid'i diğer 'siyahi' göçmen karakterlere kıyasla ön plana çıkarır. Magid'in İngilizceyi çok iyi bir biçimde kullanması gündelik yaşamında entelektüel anlamda inandırıcı olmasını sağlar ve sosyal mobilité için kültürel sermaye işlevi görür. Kolonyal merkezde kendisini

orta sınıf bir birey olarak gerçekleştirme arzusunda olan Magid köksüzlüğünün, göreceli yoksulluğunun, yurtsuzluğunun ve hiçlik duygusunun yarattığı melankolik durumu savuşturmak için kolonyal güç merkezinin asli unsuru olmayı hedefler ve bu da Magid'in öykünmeci bir karakter olmasına yol açar. Bu argümanlar dâhilinde, Magid özelinden yola çıkarak, öykünmeciliğin de (mimicry) sınıfsal ve kültürel anlamda yaşanan yabancılaşma sürecinde kurtulmak amacıyla başvurulan bir kaçış mekanizması olduğunu belirtmek olasıdır. Kardeşi ve babasının aksine Millat'ın İngilizcesi ise mafya filmlerindeki karakterleri andırır. Millat, kendisini mafya filmlerindeki beyaz aktörlerle özdeşleştirir ve onların ses tonuyla, onlar gibi konuşur. Bu, bir bakıma, kimlik krizini, yönsüz öfkesini ve iki boyutlu yabancılaşma sürecini telafi edebilmesi ve varoluşsal önemini hem kendine hem de çevresindekilere kanıtlayabilmesi ile bağlantılıdır. Millat, kriminal karşı kültüre (criminal counterculture) olan ilgisinin kendisine gangster itibarı kazandıracığının (Watts 2013: 864) farkındadır.

Millat farklı kültürlerden, inançlardan ve etnisitelerden oluşan bir gruba dâhil olur ve bu grubun üyeleri bandana takmak ve geniş pantolon giyinmek gibi belirli ritüeller ile inşa ettikleri yeni bir kimlik çatısı altında toplanıp kamusal alandaki kolonyal diskurun kalıntılarını yıkmaya içgüdüyle hareket ederler. Benzer bir şekilde, kolonyal merkezdeki yabancı düşmanlığının ve ekonomik eşitsizliğin bir sonucu olarak, Millat, namaz kılmasını dahi bilmemesine rağmen, KEVIN isimli köktendinci bir yapının parçası olur. Millat, toplumda ve medyada dalga geçilen ve hor görülen Britanya merkezli Müslümanları politize ve radikalize edip 'onlar' olarak nitelendirdiği kolonyal güç merkezinden intikam almak ve babasının büyük büyük dedesi Pande'nin aksine adını tarihin sayfalarına kalıcı olarak yazdırmak ister. Bu noktada, Millat örneğinden yola çıkarak, 'siyahi' işçi sınıfının ırk, etnisite, kimlik, yerellik ve din gibi değerler ve semboller üzerinden kendilerini belirli gruplarla özdeşleştirme yönelimi, kolonyal merkezde deneyimledikleri şeytanlaştırma, aşağılık kompleksi, iki boyutlu yabancılaşma, ait olamama ve toplumdaki dışlanma gibi durumlardan kurtulmak için başvurdukları diğer bir dışsal kaçış mekanizması olarak değerlendirilebilir. Sınıfsal bilinçten uzak bu kimlikçi arayış, her ne kadar Batılı 'aydınlar' tarafından postmodern kapitalizminin temel işleyişi ile ilintili olan birçok sorunun çözümü olarak lanse edilse de, hem sınıfsal hem de kültürel anlamda ezilen kitlelerin kendi dar otonom alanlarında var olan sosyokültürel ilişkileri ve ekonomik pratikleri yeniden üretmesine neden olur.

Bu da egemen toplumdaki basmakalıp genellemeleri ortadan kaldırmaz ve kolonyal diskurun popülist söylemlerine yönelik ilerici bir alternatif oluşturmaz. Önceki örneklerde de belirtildiği üzere, buradaki amaç, para egemen düzene karşı herkesin lehine olacak yeni bir düzenin inşası değil, 'siyahi' işçi sınıfı karakterlerin *kendi* iktidar alanında türsel varlığındaki özellikleri yanılsamalar üzerinden gerçekleştirmeleridir. Örneğin; KEVIN'a katıldıktan sonra romandaki siyahi işçi sınıfı karakterler daha çok 'beyaz' kadınla birlikte olma imkânı bulurlar ve çevresindeki insanlardan daha çok saygı görürler. Böylece daha görünür hale gelip daha üstün olduklarını düşünürler.

3.3. *The Buddha of Suburbia* ve İki Boyutlu Yabancılaşma

Hanif Kureishi'nin 1990 yılında basılan *The Buddha of Suburbia* isimli yarı otobiyografik romanı 1970'lerin Britanya'sındaki etnik kimlik, sınıf ve cinsellik gibi konular üzerine odaklanır. Roman, babası Hintli ve annesi İngiliz olan başkarakteri Karim Amir'in kişisel, sosyal, kültürel ve cinsel gelişimini dönemin etnik gerginliklerini ve sınıfsal çatışmalarını göz önünde bulundurarak işler. Romandaki 'siyahi' işçi sınıfının parçası olan göçmen karakterler, yukarıda incelenen iki romanda olduğu gibi, insan değerinin para ve statü ile ölçüldüğü bir toplumda nihilizmin, kendine yabancılaşmanın, sosyal izolasyonun, umutsuzluğun ve mekanikleşmenin kıskacından kurtulup anlamlı, güçlü ve mutlu hissetmek için çeşitli kaçış mekanizmalarını başvururlar.

Karim Amir Londra'nın gettolarında yaşar ve oradan uzaklaşıp özgürlük ile özdeşleştirdiği Londra'nın lüks semtlerinde yaşamının ve saygın biri olarak görülmenin hayalini kurar ve açık yakalı Levi's marka pembe ya da mor bir tişört giyinerek havalı, şık ve akıllı olacağını düşünür. Bu, sınıfsallık bağlamında ele alınabilir ve nesneleştirme (reification) sürecinin sonucu olan bir kaçış mekanizması olarak görülebilir. Romandaki 'beyaz' işçi sınıfı karakterlerde benzer yönelimlere sahiptir; ancak romandaki 'beyaz' işçi sınıfı karakterlerden farklı olarak işçi sınıfı göçmen karakterler kültürel/kimlikssel anlamda da yabancılaşma sürecini yaşarlar. Politik varlığını *da* meşrulaştırma durumunda kalan göçmen karakterler kendi rızalarıyla öz kültürlerini aşağılarlar ve kolonyal güç merkezinin kültürel değerlerini üst kültür olarak görüp benimserler. Örneğin, Karim Londra'daki Hintlileri ve Pakistanlıları "*alt sınıf*" insanlar olarak görür ve onları kirli, kötü huylu ve garip kıyafetli köylüler (210) olarak nitelendirir. Kendisini kolonyal güç merkeziyle özdeşleştiren Karim 'beyaz' toplum tarafından kabul görmek, kendi politik varlığını meşrulaştırmak ve yaşadığı iki boyutlu yabancılaşma sürecini ve kimlik krizini savuşturmak için kendisiyle aynı sınıfsal ve kültürel kökenden gelen insanları günah keçisi ilan eder ve ırkçılığın ve oryantalist diskurun temel argümanlarını, 'beyaz' toplumun ötekisi olarak, 'beyaz' toplum adına meşrulaştırır.

İngiltere futbol takımında santrafor olarak oynayan ilk Hintli futbolcu olma hayali kuran Karim'in amacı, *White Teeth*'teki Samad Iqbal örneğinde de olduğu üzere, 'beyaz' toplumda daha görünür olmak ve 'beyaz' toplumun onayını almaktadır. Zira benlik saygısının ve özgüveninin 'beyaz' toplumun kültürel değerlerine uyumuyla doğru oranda artacağını düşünmektedir (Fanon 1986). Bu yüzden, Avrupa merkezli güzellik anlayışının kodlarını 'mutlak doğru' olarak kabul eder ve babasının yakışıklı, egzotik, "*orijinal*" (9) ve kaslı oluşundan övünç duyar. Babasının kız arkadaşının oğlu Charlie babasının kendisine ilham kaynağı olduğunu söyleyince pohpohlanmış hisseder (69). Bu onay alma açlığı, sınıfsal ve özellikle de kültürel anlamda maruz kaldığı iki boyutlu yabancılaşma sürecini maskeler ve Karim'i kolonyal merkezdeki güç ilişkilerinin ve para egemen düzenin sosyal, kültürel, ekonomik ve ideolojik mutlak doğrularının sözcüsü haline getirir. Karim'in Changez ile Jamilia arasındaki görücü usulü evliliği gerici bir gelenek olarak görmesi ve eski bir Britanya sömürgeci olan Hindistan'dan Londra'ya kayınbabası Anwar'ın dükkanında ucuz işgücü olarak kullanılmak üzere 'ithal' edilen Changez'in dış görünüşüyle, İngilizcesiyle ve sofrada adabını bilmemesiyle dalga geçmesi; Anwar'ın

eşi Jeeta'yı 'düzgün' İngilizce konuşmadığı için küçümsemesi; ve tiyatrodan arkadaşı Eleanor'un karşısında, ironik bir şekilde, aksanından dolayı utangaç ve mahcup hissedip onun gibi konuşmaya çalışması bu bağlamda incelenebilir.

'Beyaz' toplumun doğrularını içselleştiren ve köklerine yabancılaşan Karim ekonomik anlamda orta sınıf birey olma hayalini gerçekleştirmek ve toplumdaki diğer göçmenlerden farklı olduğunu 'beyaz' topluma kanıtlayıp kendisini sosyal ve kültürel anlamda meşrulaştırmak için çevresindeki 'orijinal', 'egzotik' ve dolayısıyla 'komik' karakterleri taklit ederek tiyatro kariyerini sürdürür. Postmodern tüketim kültürü örneği olarak da ifade edebileceğimiz bu sürecin sonucunda, yerel kültürün parçası olan öğeler sistematik olarak metropol kültürün parçası olur. Mizah yoluyla da göçmen karakterlere nasıl biri olmamaları gerektiği, dolaylı olarak, anlatılmış olunur (Çelikel 2017). Böylece göçmen karakterler sosyokültürel ve ekonomik anlamda para egemen düzene eklenir ve onun mutlak doğrularını savunur hale gelir.

Haroon, oğlu Karim gibi, Hint kültürünü küçümser ve Hindistan'ı leş bir yer olarak tanımlar (64). Haroon, buna rağmen, Doğu bilgeliği hakkında konuşmalar yapar, her ne kadar yıllarca İngiliz gibi konuşmak için çaba haraca da Hint aksanıyla yoga dersleri vermeye başlar ve Hindistan kültürüne ait 'egzotik' nesnelere kullanarak 'beyaz' İngiliz arkadaşlarının takdirini kazanır. Uzakdoğu kültürüyle ilgili mistik bilgiler içeren kitaplar okuyup entelektüel görünmek adına derslerinde kimsenin pek de anlayamadığı terimler kullanır. Herkesin kendisini dinliyor oluşundan haz alan Haroon, fark edildikçe ve onay gördükçe, daha mutlu, güçlü, nüfuzlu ve anlamlı hisseder ve iki boyutlu yabancılaşma sürecini bu şekilde savuşturmaya çalışır. Bu bağlamda, kolonyal güç merkezinin ötekileştirdiği ve demonize ettiği göçmen karakterlerin yerel kültürlerine özgü değerleri ve nesnelere metropol kültürün tüketimine sunarak fark edilme, değer görme ve onaylanma isteği de bir kaçış mekanizması olarak görülebilir.

4. Sonuç

Marx'ın yabancılaşma kuramı bağlamında insan doğası ile ilgili öne sürdüğü savlar, günümüz toplumunda sınıf temelli yabancılaşma sürecini *halâ* açıklayabilmektedir. Ancak kültürlerin melezleştiği ve farklılıkların post-modern kapitalizme eklenildiği küresel ve çok-kültürlü bir dünyada, büyük çoğunluğu işçi olarak sınıflandırılacak göçmenlerin emeklerinin ürünlerine, çalışma süreçlerine, insanî doğalarına, öteki insanlara ve aynı zamanda oryantalist algının şeytanlaştırdığı öz kültürlerine yabancılaştıkları süreçlerin kavramsallaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, bu çalışmanın önerdiği iki boyutlu yabancılaşma kavramı Marx'ın yabancılaşma kuramı kapsamında dile getirdiği insan doğası, kendini gerçekleştirme, kaçış mekanizması ve yanılsama gibi temel argümanların üzerine kuruludur. Bu kavram, dönemin özelliklerini yansıtan toplumsal gerçekçi romanların kısa tahlilinde de olduğu üzere, aşağılanan ve ötekileştirilen kolonyal öznelerin – 'siyahi' işçi sınıfının – hem türsel varlığındaki özellikleri yanılsamalar aracılığıyla gerçekleştirmek hem de 'beyaz' toplum tarafından kabul görmek ve daha görünür hale gelmek için kendi rızalarıyla egemen düzene sosyal, kültürel, ideolojik ve

ekonomik anlamda entegrasyonunu açıklama noktasında da işlevseldir. Post-kolonyal teori ile Marksist kuramın sentezi olma iddiası taşıyan bu kavram sınıf ve kimlik politikalarının radikal bir kesişimi olarak da görülebilir ve küresel konjonktürde yaşanan yabancı düşmanlığı, eşitsizlik, yoksulluk gibi sorunların temel nedenlerini farklı bir açıdan çözümlmek için de kullanılabilir.

Teşekkür

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: SBA-2018-2793

Kaynakça

- Aronson, Ronald (1995). *After Marxism*, New York: The Guilford Press.
- Bağlama, Sercan Hamza (2018). *The Resurrection of the Spectre: A Marxist Analysis of Race, Class and Alienation in the Post-war British Novel*, Berlin: Peter Lang.
- Braverman, Harry (1974). *Labour and Monopoly Capital*, New York: Monthly Review Press.
- Çelikel, Mehmet Ali (2017). *Çağdaş İngiliz Yazınında Küreselleşme, Göç ve Kültür*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dawson, Ashley (2007). *Mongrel Nation: Diasporic Culture and the Making of Postcolonial Britain*, Michigan: The University of Michigan Press.
- Fanon, Frantz (1986). *Black Skin, White Mask*, London: Pluto Press.
- Fischer, Ernst (1996). *How to Read Karl Marx*, New York: Monthly Review Press.
- Kureishi, Hanif (2009). *The Buddha of Suburbia*, London: Faber and Faber.
- Marx, Karl (2013). *1844 El Yazmaları*, (çev. Murat Belge), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Msiska, M. H. "Sam Selvon's *The Lonely Londoners* and the Structure of Black Metropolitan Life." *African and Black Diaspora: An International Journal* 2, no.1 (2009): 5–27.
- Ollman, Bertell (1971). *Alienation: Marx's Conception of Man in Capitalist Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Procter, James, ed. *Writing black Britain 1948–1998: An Interdisciplinary Anthology*. Manchester: Manchester University Press, 2000.
- Selvon, Sam (2006). *The Lonely Londoners*, London: Penguin Books.
- Smith, Zadie (2000). *White Teeth*, London: Penguin Books.
- Watts, J. Linn, "'We are divided people, aren't we?' The politics of multicultural language and dialect crossing in Zadie Smith's *White Teeth*." *Textual Practice* 27 (2013): 851-874.